

Michael Lazarus: Handbok för att läsa Karl Marx för första gången

[Ur [Jacobin magazine](#), 3 maj 2022. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

Ibland kan bara en antydning om Karl Marx' spöke räcka för att skapa rubriker. Oavsett vad du tycker om Grimes' musik, så var det ganska symboliskt när hon bröt med Elon Musk och sedan poserade framför kamerorna med ett exemplar av *Kommunistiska manifestet* i handen. Jippon riktade Manifestets symboliska kraft mot hennes tidigare pojkvän, en av det 21:a århundradets bästa personifieringar av kapitalet.

Det är en sak att använda Marx' och Friedrich Engels' revolutionära broschyr som tillhygge under ett PR-krig mellan megarika. Det är en helt annan att läsa Marx och använda hans tänkande för att kritisera och förändra den existerande samhällsordningen. Denna uppgift blir alltmer trängande – med ökande ojämlikhet och klasskamp – och det finns större intresse för Marx' tänkande idag än på decennier. Men både för nya och mer erfarna vänsteranhängare kan det vara en utmaning att tränga in i Marx' skrifter. Det underlättas inte av att han skrev utomordentligt mycket, speciellt för en person som dog relativt ung, 64 år gammal. Den engelska versionen av Marx' och Engels' samlade verk uppgår till 50 band, och det är ändå inte deras *fullständiga* verk.

Men att läsa Marx är ett rent nöje, och inte bara på grund av att hans kritik av kapitalismen är oöverträffad. Hans tänkande handlar i grund och botten om människans frihet, och hans skrifter rör långt mer än enbart den ekonomiska utsugningen under kapitalismen – de ifrågasätter all sorts socialt herravälde. Han var en lysande stilist vars verk omfattade politisk journalism, filosofi, historia och politisk ekonomi. Hans intresse för litteratur, lingvistik, vetenskap, matematik och antropologi bidrog till hans viktigaste teorier och berikade hans skrivande. Även om det finns mer än ett sätt att närma sig Marx, så underlättar det verkligen med en översikt över hans viktigaste texter, liksom deras politiska, historiska och intellektuella sammanhang.

Politiska skrifter*

Före Första världskriget begärde många tyska arbetare att få bli begravda tillsammans med *Kommunistiska manifestet*. Detta engagemang vittnar om den djupa betydelse som denna text hade för det tidiga 1900-talets arbetarrörelse. Bara av detta skäl är *Kommunistiska manifestet*, som gavs ut första gången 1848, troligen den bästa utgångspunkten för läsare som är ovana vid Marx. Det underlättas också av att det är en av de mest berömda och kraftfulla texter som någonsin har skrivits.

På basis av de utkast som hade skrivits av hans livslånga medarbetare och vän Friedrich Engels, skrev Marx texten på några veckor. Den var tänkt som en åsiktsförklaring för Kommunistiska förbundet, ett litet arbetarparti där Marx och Engels var medlemmar. Texten är kort men kompakt skriven. Den förmedlar en känsla för de revolutioner som svepte över Europa 1848 och innehåller

---

* De flesta av dessa och andra Marx-texter finns på [marxistarkiv.se](#) eller [marxists.org](#) – öa.

några av de mest berömda rader som Marx någonsin skrev, inklusive detta stycke från det berömda inledningskapitlet, ”Borgare och proletärer”:

Alla hittillsvarande samhällens historia är klasskampens historia. Fri och slav, patricier och plebej, baron och livegen, mästare och gesäll, kort sagt, förtryckare och förtryckta, stod i ständig motsättning till varandra, förde en oavbruten, än dold, än öppen kamp, en kamp som varje gång slutade med hela samhällets revolutionära omgestaltning eller med de kämpande klassernas gemensamma undergång.

Utöver att på ett värtaligt sätt fördöma kapitalismen, förklarar *Kommunistiska manifestet* några av de viktigaste delarna av Marx’ teori, inklusive hans analys av klasskamp och historiska förändringar och hans argument för arbetarklassens politiska organisering. Marx har som mål att förstå det politiska nuet och tydliggöra den moderna världens samhällsdynamik. Det är därför det är väl värt att återvända till Manifestet – varje nytt läsande uppenbarar nya skikt i Marx’ tänkande.

1872 skrev Marx och Engels ett nytt förord till *Kommunistiska manifestet*, där de gjorde ett viktigt tillägg. Efter att noga ha observerat Pariskommunen – ett uppror 1871 som höll den franska huvudstaden i nästan 3 månader – blev de övertygade om att det skulle vara omöjligt för arbetarklassen att bara ta över staten och använda den mot kapitalismen. Som ett resultat av det hävdade Marx i *Pariskommunen*, som skrevs strax efter att kommunen slogs ned, att bara institutioner som skapas och kontrolleras av arbetarklassen kan uttrycka ett demokratiskt, politiskt alternativ till kapitalismen.

Pariskommunen skrevs i London, där Marx tillbringade större delen av sitt liv i landsflykt, och var ursprungligen tänkt som ett offentligt uttalande från Första internationalen, ett nätverk av socialistiska grupper och fackföreningar från många länder. Därför kom den att inspirera socialister i hela världen, och visade att arbetarorganisationer gemensamt och demokratiskt kan upprätta sin egen politiska makt. *Pariskommunen* är ett vittnesmål om Marx’ radikala tankar om demokratisk organisering och syn på social frigörelse.

Om *Pariskommunen* riktade sig till allmänheten, så var Marx’ *Kritik av Gothaprogrammet* ämnat som polemik inom den socialistiska rörelsen, och riktade sig främst till det nybildade tyska socialdemokratiska partiet. I denna korta text riktar Marx skarp kritik mot socialister som såg sig själva som marxister, men som missförstod viktiga delar av denna teori. I *Kritik av Gothaprogrammet* hittar vi i själva verket ett antal centrala tankar som Marx inte tar upp i samma omfattning på andra ställen. Det mest berömda är att han diskuterar övergången från kapitalism till kommunism, och anmärker att socialism och kommunism inte ska betraktas som två distinkta stadier. Istället tänker sig Marx socialism och kommunism som olika ”faser” under utvecklingen av ett nytt sorts samhälle efter kapitalismen.

Det hjälper oss att förstå hans berömda motto som beskrev kommunismen: ”från var och en efter förmåga, åt var och en efter behov”. Marx föreslår ett sätt att leva bortom ”de borgerliga rättigheternas begränsade horisont”, där produktionen omorganiserar på grundval av ett förnuftigt och gemensamt beslutsfattande. Marx är kritisk mot alla uppfattningar, oavsett om de är socialistiska eller ej, som bara argumenterar för jämlikhet i form av omfördelning av rikedomar. Han såg kommunismen som ett radikalt annorlunda system där våra behov – som både kan vara obegränsade och variera från person till person – ska komma först. Kommunismens poäng är att sörja för ett liv där vi är fria att blomstra till vår hela potential. Enligt hans åsikt kräver frihet och demokrati att samhället organiseras på ett sätt som kommer bort från den kapitalistiska formen för arbete.

Marx' tidiga verk

Före 1848 handlade de flesta av Marx' verk om filosofi. Som ung tillhörde Marx en intellektuell miljö som främst präglades av den tyske filosofen G W F Hegels teorier. Efter Hegels död 1831 splittrades hans anhängare i Tyskland i två strömningar, som båda gjorde anspråk på hans arv. ”Högerhegelianerna” kännetecknades av en konservativ och religiös filosofi och stödde den demokratifientliga preussiska staten. I motsats till detta var ”vänsterhegelianerna” för en antireligiös version av Hegels filosofi och förespråkade radikala politiska och sociala reformer. Även om Marx ofta betraktas som vänsterhegelian, eftersom han var för en radikal kritik av religion och politik, så befann han sig aldrig fullständigt i detta läger. Det avgörande är att han verkligen läste Hegel djupsinnigt och hängivet. Hegel hade ett grundläggande intellektuellt inflytande på Marx' tänkande under resten av hans liv.

Som ett resultat av detta inflytande präglas Marx' ”tidiga” skrifter – allmänt sett från 1839 till 1845 – väldigt mycket av Hegels särpräglade och svåra terminologi. Av denna anledning kan de vara svåra att närma sig. Men dessa tidiga verk innehåller en del av Marx' mest slående teorier om den mänskliga naturen, människans aktivitet och arbetets alienering. För att förhålla sig till dessa texter är det av värde att hitta ett bra urval. Två utmärkta böcker är *Karl Marx: Selected Writings* (1977), redigerad av David McLellan, och *The Marx-Engels Reader* (1978), redigerad av Robert C. Tucker. Det blir också mycket lättare att förstå Marx' tidiga verk om man läser en bra biografi, som Michael Heinrichs *Karl Marx and the Birth of Modern Society* (2019) eller en kommentar om Marx' teorier som Peter Hudis' *Marx's Concept of the Alternative to Capitalism* (2012).*

Den kanske bästa texten att börja med är *I judefrågan*, som skrevs 1843. Den är bland de viktigaste av Marx' tidiga skrifter eftersom han där skisserar en kritik av den moderna politiken som är kraftfull än idag. I denna korta artikel analyserar Marx den sorts liberalism som riktar in sig på mänskliga rättigheter och som blev dominerande efter den franska revolutionen 1789. Han hävdar att det liberala förhållningssättet till ett politiskt medborgarskap försvarar lika rättigheter men bortser från den konkreta ojämlikhet som den moderna marknaden skapar. Enligt Marx' redogörelse finns det en klyfta mellan medborgarnas politiska liv och ekonomins privata liv. Även om det politiska livet verkar vara fritt, förnuftigt och jämlikt, så undergrävs det av marknads och privategendomens makt genom att kapitalägarna får makt över den verkliga världen. Marx hävdar att politiska rättigheter är nödvändiga men att de måste utvidgas och göras allmänna som mänsklig frihet. För att på ett tillräckligt sätt förstå frihet måste vi ha en vision om människans frigörelse.

Efter att ha kommit till denna insikt riktade Marx alltmer sin uppmärksamhet på att förstå hur kapitalismen organiserar produktionen och arbetet. Utöver att inspireras av Hegels teori om alienation, läste han noggrant tidiga ekonomer som Adam Smith och David Ricardo för att förstå var rikedomar kom från. För att hjälpa till att klargöra sitt tänkande skrev Marx under dessa studier ett antal anteckningsböcker. Efter att ha blivit upptäckta på 1930-talet blev de kända som *Ekonomisk-filosofiska manuskript*.

Marx' skrifter från 1844 innehåller hans första stora sammandrabbning med den borgerliga politiska ekonomin. Marx försöker förstå människans natur under kapitalismen, som han ser som ”alienerad”

* Alternativ på svenska är Franz Mehring och Max Beers Marx-biografier. Om Marx' teorier finns Per Månssons *Från Marx till marxism* och David Fernbachs *Marx och politiken – Teori och Praktik*, samt givetvis Hal Drapers monumentala verk i 5 band, *Karl Marx' revolutionsteori*. Alla dessa böcker finns på marxistarkiv.se – öa.

och ”fjärmad”. Kapitalismen tar inte bara ifrån oss kontrollen över vår produktiva och medvetna aktivitet, utan Marx hävdar att den också förnekar oss belöningen för våra enskilda och gemensamma förmågor. När vi säljer vårt arbete till en arbetsgivare mot en lön så förlorar vi kontrollen över det vi gör, det vi producerar och vårt arbetes sociala och miljömässiga sammanhang.

Många menar att Marx’ tidiga skrifter avslutas med hans *Teser om Feuerbach* från 1845. Denna korta text innehåller den vida citerade 11:e tesen: ”Filosoferna har bara *tolkat* världen på en rad olika sätt, men det gäller att *förändra* den.” Det är troligen den mest berömda meningen som har kommit från Marx’ penna, och den innefattar den motsättning mellan teori och praktik som han målmedvetet försökte övervinna. Men hans poäng har gått förlorad för många uttolkare. Många mer praktiskt lagda marxister tyder den första delen av tesen som att filosofin inte längre behövs och att vi istället ska koncentrera oss på att aktivt få till stånd förändringar. Samtidigt utforskar mer akademiska läsare den teoretiska betydelsen av Marx’ tankar om praktik, men glömmer då att han försökte utveckla en teori som kunde hjälpa revolutionen att lyckas. Marx’ poäng i den elfte tesen är istället att teori och praktik behöver varandra. Utan teori är praktiken blind, och utan praktik är teorin kraftlös.

Kapitalet

Att närma sig Marx’ största verk, *Kapitalet*, kan vara skrämmande – men det är väl värt besväret. Medan Marx skrev *Kommunistiska manifestet* mycket snabbt, blev *Kapitalet* hans livsprojekt. Från början planerade han 6 band, men när han blev äldre och hälsan försämrades omprövade han planen till att omfatta 4 band. Bara det första kom ut under hans livstid, 1867. Men med hjälp av olika utkast och manuskript som Marx efterlämnade, så redigerade och publicerade Engels de två andra banden av *Kapitalet* efter Marx’ död. Manuskripten som var avsedda till ett fjärde band, en kritisk historia om ekonomisk teori, publicerades senare som *Teorier om mervärdet*. Långt från att innehålla alla svar är således *Kapitalet*, precis som marxismen i sin helhet, ofullbordat.

Trots sitt oförtjänta rykte som ett tråkigt verk om ekonomi är Marx’ prosa i *Kapitalet* ofta spännande (åtminstone i första bandet), och hans resonemang är både exakt och noga strukturerat. Ännu viktigare är att *Kapitalet* är en bedrift eftersom det innehåller en redogörelse för de begrepp som är nödvändiga för att börja förstå kapitalismen som en social livsform och en historisk uppsättning samhällliga förhållanden. Dessa samhällsförhållanden bygger upp våra liv men är ändå inte naturliga, utan resultatet av ett specifikt historiskt och ekonomiskt system.

I de första kapitlen av *Kapitalet* visar Marx att kapitalismen i grund och botten definieras av varuproduktion och utbyte. Som han förklarar har varor ett ”bruksvärde”, som är samma sak som att säga, att för att något ska bli en vara så måste det vara användbart för att tillfredsställa någons behov. Men varor definieras eller värderas inte bara genom att användas utan genom att säljas på marknaden som varor. En måltid som lagas för vänner tillfredsställer förvisso ett mänskligt behov – men är inte en vara. Istället har varor ett ”bytesvärde”, som anger deras värde i priser.

För att förstå detta frågar Marx varför rikedom under kapitalismen framträder i form av värde, ett samhälleligt förhållande som uttrycks som pengar, och hur detta värde fastslås. En del av hans svar är att kapitalismen är beroende av att behandla mänsklig arbetskraft som en vara. Arbetskraftens bytesvärde mäts i löner. Samtidigt konsumeras arbetets bytesvärde under arbetsdagen för att produ-

cera varor för försäljning på marknaden. Detta är en avgörande insikt och innehåller nyckeln till Marx' teori om utsugning. Under arbetsdagen producerar vårt arbete mer värde än vad vi får betalt i lön för vår arbetskraft. Detta "mervärde" hamnar i fickan hos de kapitalister som äger de maskiner, den mark och de råvaror som behövs för produktionen. Med denna process i åtanke är det lättare att förstå att konkurrensen mellan kapitalisterna inte bara är en fråga om girighet, utan en skoningslös nödvändighet att ackumulera som är inbyggd i den kapitalistiska värdeformen.

Avgörande för Marx' resonemang är att värde inte helt enkelt uppstår ur allt fysiologiskt arbete utan ur en samhällelig process som likställer mänskligt arbete med "socialt nödvändig arbetstid" och gör arbete abstrakt och varor entydigt till värden. Denna process gör det nödvändigt med utbyte, eftersom det är först försäljningen av varor som bekräftar deras samhällliga värde.

Marx ger oss en redogörelse för hur varor, pengar och kapital är åtskilda delar i konstituerandet av värde. Alla dessa ekonomiska former är samhällliga förhållanden som för Marx är beroende av att arbetet har fjärmats från de människor som säljer sitt arbete mot en lön. Som ett resultat av det befinner sig produkterna av det mänskliga arbetet utanför de personer som tillverkade dem, och framstår som åtskilda och oberoende av dem. Marknaden inskränker människan till en rent ekonomisk funktion som köpare och säljare av varor. Marx begrepp i *Kapitalet* för detta fenomen är "fetischism", och gäller för hans analys av varor, pengar och kapital. Dessa sociala former har under kapitalismen en otrolig makt som opersonliga och allestädes närvarande maktförhållanden.

Det är också viktigt att betona att *Kapitalet* är en kritik av hela den ekonomiska teorin. Marx' bedrift är att visa att värde i sig själv är en historisk livsform och som ett resultat av det kan omvandlas. Genom att visa att de kapitalistiska samhällliga förhållandena inte är naturliga utan ett resultat av historien, visar han att kapitalismen är utsatt för kriser och sprickor. Det innebär att samhällsförändringar är både möjliga och nödvändiga.

Läs Marx tillsammans med kamrater

Att läsa Marx med andra är alltid givande, och det kan vara lättare att närma sig hans tänkande med kamrater, kollegor eller vänner eller som en del av en läsecirkel. Det är inte så svårt att förstå Marx' skrifter som det kan verka vid första påseende, och som med varje stor tänkare betalar sig arbetet. Som Marx varnade läsare av *Kapitalet*: "Det finns ingen kungsväg till kunskapen, och endast den, som inte skyr mödan att klättra uppför dess branta stigar, har utsikt att nå dess ljusa höjder."

Ja det är just dessa höjder vi kan nå genom att läsa Marx, och det kan hjälpa oss att analysera vad som är fel med den moderna världen. Tack vare Marx' livslånga åtagande till friheten och människans blomstring lyser hans vision upp vår väg för att förändra den.

Lästips: [Karl Marx](#), av Ernest Mandel. Kortfattad genomgång av Marx' liv och hans politiska och ekonomiska teorier. Utmärkt introduktion till marxismen!

[Inledning till *Kapitalet*](#), av E Mandel. Inledningar till alla tre banden, ur Penguins nyutgåva från åren 1976-1981.

[Vad Marx verkligen sagt](#), av Ernst Fischer. En utmärkt Marx-introduktion.